

Národ a s ním spájaný nacionalizmus sú dva pojmy, ktoré vyvolávajú množstvo predstáv. Tieto sú determinované jednak tým, že sa danej problematike venuje mnoho vedeckých disciplín (filozofia, história, sociológia, politológia, etnológia, antropológia, lingvistik a pod.) a tiež množstvom faktorov, ktoré tieto vedecké disciplíny berú do úvahy. Navyše, veľké problémy spôsobuje aj nejednotná terminológia, ktorá sa azda najsilnejšie prejavovala pri prekladaní vedeckých prác z jedného jazyka do druhého.

V súčasnosti existuje obrovské množstvo viac či menej kvalitných vedeckých i odborných prác zaoberajúcich sa národom alebo nacionalizmom. Kto by chcel podrobne preskúmať túto oblasť a spracovať literatúru, ktorá sa jej dotýka, stanovil by si pravdepodobne celoživotnú úlohu. Keď som prvýkrát dostal do rúk knižnú publikáciu *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*, pocítil som obavu z toho, či takáto snaha nebude iba tendenčná a zužujúca. O to príjemnejšie som však bol prekvapený jej obsahom. Zostavovateľ profesor Miroslav Hroch využil svoje skúsenosti a zostavil kvalitatívne i kvantitatívne vyváženú čítanku, ktorá svojím obsahom predstavuje jedinečný pohľad na genézu, akou sa uberalo nazeranie na túto problematiku.

V čítanke ponúka dvadsaťšesť autorov na viac ako 400 stranách svoje názory na národ a nacionalizmus. Publikácia začína *Úvodom k čítance textů o nacionalismu* od Miroslava Hrocha. V ňom zdôvodňuje výber a štruktúru autorov. Ako podstatné pritom zohľadňuje význam autora a jeho prác, aktuálnosť autora (zo starších autorov teda vyberá iba tých, ktorí sú citovaní aj v dnešnej dobe) a prístup autora (prednosť majú autori zaoberajúci sa národom a nacionalizmom geneticky). Jedným dychom tiež dodáva, že autori, ktorí sú zaradení v tejto publikácii, nemusia byť tí najpovolanejší, čím relativizuje predstavu, že v čítanke nájdeme iba najlepšie práce, ktoré boli o danej téme napísané. Vzhľadom na veľký časový rozptyl, v ktorom boli jednotlivé práce publikované, je to však pochopiteľné, hlavne ak vezmeme do úvahy možné problémy pri získavaní autorských práv tak, ako sa to stalo napríklad pri publikácii Carltona Hayesa *The Historical Evolution of Modern Nationalism*. (1930, s. 15)

Prvá kapitola nesie názov *Co je to národ?* a jej autorom je *Ernest Renan*. Stručne v nej vykresľuje pohyby a existenciu národov v historickom kontexte. Následne uvádza chyby, pri ktorých sa zamieňajú národy s etnografickými či lingvistickými skupinami a plynulo sa dostáva až k vyvracaniu tých názorov, ktoré zdôrazňujú závislosť národa od dynastického princípu, jazyka, spoločných záujmov, rasy, náboženstva alebo geografických podmienok. Tieto úvahy vyúsťujú do záveru, v ktorom konštatuje, že národ je duchovný princíp (s. 33) tvorený spoločným vlastníctvom spomienok a súhlasom jednotlivcov so spoločným životom.

V podobnom duchu ako prvá kapitola sa nesie aj druhá *Národnostní otázka a sociální demokracie* Otta Bauera. Aj on upozorňuje na nevýhody vyratúvania prvkov, ktoré spoločne konštituujú národ. Na druhej strane však vyzdvihuje väzbu národa na zárodočnú plazmu a spoločnú kultúru sprostredkúvanú najmä jazykom. Berúc do úvahy tieto dve hľadiská, rozlišuje tri typy národného kultúrneho spoločenstva: národ vo veku rodovej spoločnosti, národ ako mnohotriedna spoločnosť a národ socialistickej spoločnosti budúcnosti. V závere kladie dôraz na neuspokojivosť a nesprávnosť psychologickéj teórie národa.

Obsahovo stručnejšia tretia kapitola *Obecně o národu, národním státu a světoobčanství* Friedricha Meineckeho sa zaoberá klasifikáciou národných štátov (v politickom a národno-kultúrnom zmysle) a tiež rozlíšením kultúrnych a štátnych národov, resp. národov staršieho a modernejšieho typu.

*Karl W. Deutsch* sa v kapitole *Růst národů: některé opakující sa vzorce politické a sociální integrace* zaoberá cyklickými pravidelnosťami, ktoré je možné pozorovať pri raste národov. Zaraďuje tu napríklad prechod k trhovej ekonomike, sociálnu mobilizáciu v jadrových oblastiach, rozvoj miest a komunikačných sietí, rast kapitálu a sociálnych inštitúcií, rast etnického vedomia, prijatie národných symbolov a pod.

Kapitola *K psychológii nacionalismu* začína rozdielom, ktorý jej autor *Eugen Lemberg* nachádza pri chápaní národa v západnej a východnej Európe. Pomocou pojmov integrácia a oddanosť ponúka psychologické vysvetlenie existencie národa, aj keď zároveň poznamenáva, že národ nemožno vysvetľovať iba ako agresiu vyvolanú frustráciou. V závere sa zaoberá problematikou etnocentrizmu, pričom zdôrazňuje, že nacionálne sily sa nesmú úplne potláčať, ale je potrebné implementovať ich do existujúceho systému hodnôt. (s. 86)

Genéza nacionalizmu, problematika „otvoreného“ a „uzatvoreného“ nacionalizmu a existencia ideológií a konfliktov sú ústrednými témami kapitoly *Nacionalismus Hansa Kohna*. Na základe rozboru uvedených tém vyvodzuje záver, že nacionalizmus môže spôsobiť v „spojenom“ svete ťažkosti, ale zároveň bráni tomu, aby si nejaká mocnosť podmanila veľkú časť sveta (vek bojujúcich národných štátov sa môže zmeniť na vek koexistencie slobodných a rovných národností). (s. 98)

*Elie Kedourie* sa v kapitole *Nacionalismus* v úvode zaoberá myšlienkami Herdera a Fichteho. Upozorňuje tu najmä na to, že lingvistický nacionalizmus nemá ďaleko od rasového nacionalizmu a že aj sám pojem nacionalizmus sa často zamieňa s vlastenectvom či xenofóbiou. Preto nacionálne snahy založené na antropológii, histórii a lingvistike považuje za nedostatočné. Uvažuje tiež nad tým, že nacionalizmus nemožno zaradiť ani k pravici, ani k ľavici, pretože jeho hlavným cieľom je národné sebaurčenie.

*Několik úvah o nacionalismu*, kapitola *Erica Hobsbawma*, začína konštatovaním, že nacionalizmus je najvýraznejším javom 20. storočia. (s. 109) Ďalej sa v nej zaoberá problematikou chápania národa a to tak z pohľadu historického, ako aj nacionalistického. Veľmi zaujímavou časťou je rozbor vplyvu rôznych faktorov na národnú aktivitu, v ktorom sa vo výraznej miere odkazuje na prácu Miroslava Hrocha a v ktorom konštatuje, že najskôr sa európske národné hnutia objavovali v oblastiach stredne pokročilej sociálnej zmeny. Záverom o zániku nacio-nalizmu sa prikláňa k myšlienke, že je iba veľmi malá pravdepodobnosť, aby nacionalizmus v dnešnom ponímaní trval neobmedzene.

Kritikou Hayesových a Kohnových psychologických argumentácií nacionalizmu začína *Gale Stokes* svoje *Poznávaní a funkce nacionalismu*. V ďalšom texte sa zaoberá vplyvom Freudovej psychoanalýzy a Piagetovej teórie vývoja dieťaťa na prístupy k nacionalizmu. Rozborom týchto vplyvov dochádza k záveru, že psychologická sila nacionalizmu môže ponúknuť jedincovi naplnenie pocitu autonómie a prirodzeného spoločenstva. (s. 139) Nacio-nalizmus tak predstavuje na jednej strane legitimizované právo určitých skupín na moc, na strane druhej slúži ako podpora pri mobilizácii mas.

*Tom Nairn* uvádza svoju kapitolu *Moderní Janus* myšlienkou, že teória nacionalizmu je vlastne veľkým historickým neúspechom marxizmu. (s. 143) Vzhľadom na subjektívnosť nacionalizmu pokúša sa hľadať jeho zdroj a tento nachádza v ekonomike, ktorá spôsobuje nerovnomernosť vo vývoji (namiesto stierania národných rozdielov dochádza k vytváraniu rôznych bariér). Tento nerovnomerný vývoj považuje za dialektický v tom zmysle, že nacionalizmus môže byť zdravý i patologický zároveň.

Ďalšia kapitola obsahuje prácu *Walkera Connora* *Národ je národ, národ je stát, národ je etnická skupina, národ je ...*, ktorá by sa dala rozdeliť na dve časti. V tej prvej sa zaoberá etnonacionalizmom ako hlavnou a rastúcou hrozbou stability štátov. Za najväčší problém skúmania nacionalizmu považuje terminologické nepresnosti, vďaka ktorým došlo k niekoľkým závažným pochybeniam, napríklad k stotožňovaniu nacionalizmu s pocitom lojality voči štátu. V druhej časti sa osobitne venuje problematike stotožňovania nacionalizmu s etnicitou, primordializmom a subnacionalizmom.

Hlavnou témou kapitoly *Johna A. Armstronga* *Pokus o typologii vzniku národů* je schéma *Vznik národnej identity*. V nej autor klasifikuje národnú identitu na rôznych úrovniach. Vychádza pritom z konkrétnych a reálnych príkladov, ktoré sa objavili v skoršej či neskoršej histórii. Prirodzene, sám autor priznáva, že nejde o konečnú typológiu, ale skôr o abstrakciu vychádzajúcu z historického materiálu.

Józef Chlebowczyk začína kapitolu *O právu na existenci malých a mladých národů* vymedzením dvoch základných prvkov politického vedomia – vlastného štátu a jazyka. V ďalšom texte sa venuje formovaniu novodobého spoločenského vedomia a jeho dvom rovinám, ako aj formovaniu národov v období 18. – 20. storočia. Veľmi zaujímavý je i jeho rozbor rozlíšenia historických a nehistorických národov pochádzajúci od Otta Bauera. V závere autor konštatuje potrebu skúmania rozvoja národného vedomia pomocou komparačnej metódy, kde zároveň upozorňuje na nebezpečenstvo vyplývajúce z prezentizmu a nejednoznačnej terminológie.

Už sám názov ďalšej kapitoly *Raymonda Grewa Konstrukce národní identity* naznačuje, čo je jej obsahom. Autor sa plynulo dostáva od vymedzenia tohto pojmu cez históriu jeho skúmania a doterajšie poznatky až k štyrom základným oblastiam, ktoré by bolo vhodné skúmať. Ide pritom o nestrannosť štátu, pravidlá hry štátnych zásahov, ideologicko-symbolický obsah hodnôt a vzťahy medzi ľudovou a vyššou (formálnou) kultúrou.

*Národ jako forma: dějiny a ideologie* je ďalšou kapitolou v mozaike tejto čítanky. Jej autor *Étienne Balibar* ju začína dvoma ilúziami, ktoré zväčša prináša spracovanie histórie národa. Následne sa venuje ekonomickej podmienenosti prechodu od „prednárodného“ k národnému štátu. Národ ako sociálny útvar sa pritom môže reprodukovat', len ak sú v ňom zastúpení tzv. jedinci homo nationalis. (s. 224) V závere sa venuje fiktívnej etnicite, ktorú možno vytvoriť na základe jazyka alebo rasy a ktorá umožňuje nazerať na štát ako na večnú jednotu.

Nosnou témou kapitoly *Pomyslná společenství Benedicta Andersona* je chápanie národa ako pomyselného politického spoločenstva, ktoré je navonok ohraničené a zvrchované. Nacionalizmus tak musí byť dávaný do súvisu so širokými kultúrnymi systémami, ktoré mu predchádzali a z ktorých vznikol. Autor sa na tomto mieste bližšie zaoberá problematikou náboženských spoločenstiev a dynastických ríš, ktoré môžu predchádzať nacionalizmu. Dostáva sa až k zisteniu, že pomyselné spoločenstvá národov nevychádzajú z týchto systémov, pretože ich úlohou nie je nahradenie kultúrnych systémov. V poslednej časti svojej kapitoly autor uvažuje nad tým, ako knihy či noviny ovplyvňujú to, aby ľudia chápali iných a rozmýšľali o iných novým spôsobom.

*Anthony D. Smith* si v kapitole *Etnický základ národní identity* kladie na začiatku tri otázky: Kto tvorí národ? Prečo a ako vzniká národ? a Kde a kedy sa objavil národ? (s. 270) Na základe nich nachádza rozdiel medzi etnickými kategóriami a etnickými spoločenstvami a následne bližšie rozoberá zmeny, rozpad a pretváranie etnických spoločenstiev. Rozdiely nachádza medzi etnickými spoločenstvami a národmi, pričom konštatuje, že etnické spoločenstvá sú s územím spojené iba historicky a symbolicky, kým národy fyzicky a reálne. (s. 291-292) Takýmito úvahami sa dostáva až k tomu, že etnické spoločenstvá nemusia byť nevyhnutným predpokladom vzniku národov.

Národ má podľa *Hedvy Ben-Israela* jednu základnú ideu, ktorá stavia na myšlienke zvrchovanosti a etnickej kontinuity. To spolu s historickými náhodami vysvetľuje rozmanitosť národných hnutí, čo sa nevyhnutne prejavuje aj v tom, že nacionalizmus v sebe spája univerzálne i partikulárne prvky. Jeho základ však spočíva v tom, že existencia kolektívnej entity je tým prvkom, ktorý odlišuje národy od náhodného súboru jednotlivcov. V závere kapitoly *Nacionalismus v historické perspektivě* konštatuje neustále posilňovanie a rast nacionalizmu ako dôsledok zlyhania myšlienok Woodrowa Wilsona.

*John Breuilly* v kapitole *Prístupy k nacionalismu* uvádza tri spôsoby, ako historici chápu nacionalizmus (doktrína, politika, citový postoj). Predmetom jeho záujmu je nacionalizmus chápaný ako politika. V druhej časti kapitoly jednotlivo rozoberá prístupy, ktoré poskytujú iba neúplnú pravdu – primordiálny prístup, funkcionálny prístup a naratívny prístup. Vzhľadom na túto nedokonalosť odporúča používanie moderných prístupov, ktoré umožňujú lepšie pochopiť danú problematiku.

Ako už naznačuje názov kapitoly *Utváření národa v novověké Evropě*, *Otto Dann* sa zaoberá utváraním národov v Európe. Dôraz kladie na to, že takéto utváranie nie je okamihom, ale kontinuum, ktoré má svoje etapy. Na národ sa pozerá ako na najúspešnejší politický ústavný model posttradičných spoločností (s. 359) a zároveň odporúča uprednostňovanie univerzalistických koncepcií moderného národa.

*Shmuel Noah Eisenstadt* a *Bernhard Giesen* v kapitole *Konstrukce kolektivní identity* na začiatku vytyčujú tézy a v ďalšom texte ponúkajú ich rozbor. Ide pritom o tieto tézy: kolektívna identita je sociálne konštruovaná, kolektívna identita vytvára sociálne hranice, sociálne hranice vyžadujú existenciu symbolických rozlišovacích kódov a vytváranie hraníc a solidarity nie sú iba symbolickou záležitosťou. Takto sa dostávajú až k vymedzeniu troch ideálnych typov kolektívnej identity – prvobytnosť, občiansky kód a kultúrny kód.

Aj názov kapitoly *Rodgersa Brubakera Přehodnocení národní identity: národ jako institucionalizovaná forma, praktická kategorie, náhodilá událost* vystihuje veľmi presne obsah, ktorý autor chce ponúknuť čitateľovi. Počiatočné spochybnenie možnosti prístupu ku skupinám ako k reálnym entitám plynulo prechádza do záveru, že k národnej identite sa musí pristupovať ako k inštitucionalizovanej forme. Logickou argumentáciou tiež vyvodzuje, že nacionalizmus sa neodvodzuje od národa, ale je dôsledkom politiky. Súvisí to najmä s tvrdením, že národné uvedomenie je výsledkom udalostného princípu, a tak by sa malo na národ nazerať ako na kategóriu praxe.

Kapitolu *Paula Jamesa Náměty pro teorii národa* je možné rozdeliť do dvoch častí. V prvej porovnáva východiská pohľadov na národ a nacionalizmus pochádzajúce od Durkheima, Webera, Marxa, Nairna, Gellnera a Giddensa. Z tohto porovnania vyvodzuje konštatovanie, že národ je abstraktná komunita. (s. 392) Druhou časťou sa snaží autor predložiť a zdôvodniť čitateľovi témy, ktoré sa môžu ďalej rozpracovať. Podľa neho ide najmä o objekt a subjekt nacionalizmu, optimálne rozloženie primordality a modernity v nazeraní na nacionalizmus a vplyv intelektuálnej činnosti na tvorbu národnej identity.

*Ernest Gellner* začína kapitolu *Nacionalismus* tézou, že ľudské spoločnosti majú dve základné črty – kultúru a sociálnu organizáciu. Tieto sú univerzálne a trvalé, čo sa ale nedá povedať o štátoch a nacionalizme. V ďalšom texte zdôrazňuje potrebu striktnej diferenciácie medzi tým, ako nacionalizmus vníma sám seba a tým, čo v skutočnosti predstavuje. Nedá sa totiž jednoznačne povedať, že je nevyhnutný alebo náhodný. Naopak, musí sa chápať ako niečo, čo vychádza z modernity, ako nutný dôsledok určitých spoločenských pomerov, ktoré sa však nevyskytujú univerzálne. (s. 412)

Posledná kapitola čítanky nesie názov *Terminologie. Národ, národnostní menšiny, národní otázky, národní ideologie*. Jej autor *Marek Waldenberg* hneď na začiatku upozorňuje na nejednoznačnosť terminológie a silné emocionálne zafarbenie problematiky národa a nacionalizmu, čo v konečnom dôsledku sťažuje jej skúmanie. Podľa neho neexistuje žiadna univerzálne platná definícia národa, čím sa dostáva až k metodologickému bludnému kruhu: Ak chceme stanoviť základné črty pojmu národ, musíme vedieť, ktoré spoločnosti sú aj národmi. Bez existujúcej definície však tieto spoločnosti nemôžeme vybrať. (s. 421) Východiskom je tu vytvorenie modelu „ideálneho typu národa“, čo by znamenalo, že prípadné odchýlky nebudú znamenať, že daná spoločnosť nie je národom, ale len to, že nie je národom klasickým. Autor sa osobitne venuje aj jednotlivým kategóriám vyskytujúcim sa často spoločne s pojmom národ (napr. národnostná menšina, etnický národ, národná otázka, národné hnutie či nacionalizmus).

Po prečítaní všetkých kapitol je zjavné, že *Miroslavovi Hrochovi* sa podarilo zostaviť cenné dielo, ktorého výnimočnosť zdôrazňuje aj to, že texty tvoriace jednotlivé kapitoly doteraz neboli preložené do českého či slovenského jazyka. Malým nedostatkom je azda ťažkopádnosť niektorých textov, čo je však vzhľadom na dobu, kedy boli publikované, úplne prirodzené a zostavovateľ ani prekladatelia nemohli (ak chceli ponúknuť čitateľom pôvodné texty) túto skutočnosť ovplyvniť.

Zostavovateľ veľmi vhodne zaradil do tejto čítanky užitočné informácie o autoroch a zdrojoch jednotlivých textov, ktoré takto ponúkajú čitateľovi možnosť lepšej orientácie pri komparácii. Pochváliť treba aj pevnú knižnú väzbu, ktorá nie je pre publikácie vydávané vo vydavateľstve *SLON* typická, ale ktorá zároveň zabezpečí, že kniha so 451 stranami sa nerozpadne po prvom prečítaní.

*Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů* je publikáciou, ktorej by mal povinne venovať pozornosť každý, kto sa zaujíma o politiku a s ňou súvisiace problémy. Nenahrádza síce učebné texty, no svojím obsahom ich môže významne obohatiť.

